

T-portal, 23. 07. 2017

Katarina Luketić: Spisateljica-lisica i njezina lovina

'Lisica' je prije svega roman o književnosti, pripovijedanju, pričama i piscu-lisici koji mora biti lukav i dosljedan sebi da se ne bi trajno izgubio u šikarama beskrajnih mogućnosti. O novom romanu Dubravke Ugrešić objavljenom u izdanju Frakture čitajte u književnoj kritici Katarine Luketić

Od njezina prethodnog romana **Baba Jaga je snijela jaje** do najnovijeg **Lisica** prošlo je devet godina i u tom vremenu je **Dubravka Ugrešić** objavila nekoliko odličnih esejističkih knjiga – nagrađivanih u inozemstvu, čitanih u regiji, a u domaćoj akademsko-kritičarskoj sredini ne skroz prešućenih, ali ipak marginaliziranih.

Vremena u kojima je Ugrešić bila prokazivana kao vještica koja u inozemstvu čara protiv domovine i ne želi se prilagoditi novom dobu, nisu sasvim prošla. Istina, njezine knjige danas imaju hrvatskog izdavača i o njima se govori u medijima, a kritiku 1990-ih artikuliraju u javnosti često mnogi autori.

No, samo se površina uglačala, dok su dublji društveni slojevi i dalje crvotočni. Ugrešić je zapravo ostala u akademskoj optici nacionalista i nadalje 'neugodna činjenica' – politički nepodobna i beskompromisna, ali **Error! Hyperlink reference not valid.** i višestruko prevedena.

No, na to što je dio, već skoro senilne, akademske scene ignorira ili omalovažava, istovremeno uzdižući prosječna domoljubna piskarala, često iz endehazijskog razdoblja – a jedan takav 'povjesnik' je ove godine dobio najvišu državnu nagradu za kulturu za baš takvo životno djelo – ne bi se trebalo osvrutati. Život književnosti, na sreću, ne može se ukrotiti rigidnim mjerama. Književnost izmiče kontroli akademika, a njihove nacionalističke projekcije što jest i što nije vrijedno toliko su promašene i anakrone da ih malo tko izvan akademske bare i odbora državnih nagrada smatra utjecajnim.

Odras novog svijeta

U tih devet godina razmaka od jednog do drugog romana Ugrešić je objavila, rekoh, niz odličnih eseja u zbirkama [Napad na minibar](#) i [Europa u sepiji](#). Pisala je o migrantima i stranim radnicima, svom i tuđem lutalaštvu, nesigurnosti, nepripadanju i fluidnom životu bez uporišta, trendovima megapolisa i provincija, kulturi amatera, devalvaciji književnih vrijednosti i prividu slobode u umjetnosti, tj. o tome kako nacija, država, tržište i analfabetska publika oblikuju naš novi svijet.

I roman **Lisica** dijelom problematizira te teme, pa je riječ o fikcionalizaciji – prevođenju u pripovjedački diskurs i komponiranju u romanesknu formu, onih značenja, razmišljanja i opsesija koji su duže prisutni u autoričinu esejizmu. Uz to, Lisica se značenjski i poetički vezuje uz prethodne romane, pa je **Babi Jagi** bliska po igri s mitovima i bajkama te duhovitim pasažima o ženama i 'ženskom mjestu' u književnosti, dok s **Forsiranjem romana reke** dijeli opise književničko-akademske miljea i odmjeravanja snaga.

No, Lisica je po mnogočemu i drukčija: po otvaranju prema svijetu i promijeni pogleda na dom i egzil, po fragmentiranju i krojenju teksta iz značenjskih krpica i po fokusiranju na pitanja smisla i odgovornosti pisanja.

Roman uključuje različite prostore i mikrokozme: Rusiju, Japan i Europu, Napulj i Amsterdam, drvenu kućicu u selu Kuruzovac, moskovsku socijalističku svakodnevicu i japanska svetišta. U tom smislu Ugrešić je možda izgubila utočište u domaćoj kulturi, ali joj se svijet otvorio i u njenu literaturu je ušlo toliko različitih kulturoloških referenci i poticaja da ta literatura vrlo dobro reflektira suvremeni globalizirani svijet, hibridne kulture/identitete i transnacionalna kretanja. Gubitak doma, nesigurnost, obespravljenost i sl. – danas to, pa i mnogo gore, proživljavaju stotine tisuća migranata iz Afrike, s Bliskog Istoka i tzv. perifernih europskih zemalja koje se, s namjerom, ostavljaju u nižim brzinama. U takvoj situaciji – Ugrešić dobro procjenjuje – nema smisla dramatizirati vlastiti egzil i stalno izlagati istočnoeuropsku sudbinu kao memorabiliju patnje.

Kad pisac ukrade priču

Roman počinje prisjećanjem na ruskog avangardista Borisa Pilnjaka i njegovu **Priču o tome kako nastaju priče**, zapravo njegovu priču o priči japanskog pisca Tagakija u kojoj je ovaj ispričao 'goli život' svoje žene, ruske doseljenice. Ona pak dugo nije znala da je predmet promatranja i opisivanja (zbog nepoznavanja japanskoga) i razlog slave svoga muža. Riječ je tu o višestrukoj izdaji: onoj koju čini japanski pisac literarizirajući svakodnevicu vlastite žene, onoj koju čini Boris Pilnjak, onoj koju čini pripovjedačica, a vjerojatno i ovoj koju činimo mi čitajući i procjenjujući život drugih.

Lisica – ta 'prevarantica, trikster, demon, vještica', biće kojem se u Japanu, u tradiciji pronalaženja svetoga u prirodnim pojavama i životinjama, podižu hramovi – kod Pilnjaka je totem pisca. Naime, pisac-lisica krade i prisvaja tuđu priču, spretno i lukavo ono istinito ili moguće transponira u djelo. Danas je pak 'rod lisice blagoslovljen', jer 'izlagati svakodnevno svoj i tuđi život nije više pitanje etike i izbora, nego automatizma: svi to rade, i sve se to očekuje i od nas'.

Unatoč takvim riječima, na djelu nije moraliziranje o nekom književnom 'padu', već dobro poznata (samo)ironija ove autorice. Naravno, i ona je lisica, i ona želi ukrasti priču i uspjeti, i ona pribjegava lukavstvu i hvasta se svojim kitnjastim repom. Na kraju, i pred njom stoji jednaka spisateljska dilema: 'je li ljepše sanjati da ćeš napisati remek-djelo ili uspjeti napisati prosječno djelo'.

U nastavku romana autorica tako krade i obrađuje i vlastito i tuđe iskustvo, pa je priča složena od različitih dijelova, kamenčića i drangulija (jer ona je, kako je jednom napisala: kamenščica) i različitih pristupa. Tako u drugom poglavlju u ja-formi pripovijeda o književnoj večeri u Napulju na kojoj gostuje zajedno s udovicom poznatog pisca. Najvećim dijelom je to dijalog između pripovjedačice i udovice, pa tekst djeluje kao parafraza žanra filozofskih dijaloga, začinjena ironijom koja je i ovdje sredstvo protiv književne pompoznosti. U dijalogu se razotkrivaju mehanizmi književne industrije, režiranje nečije književne slave i razne silnice koje dovode do toga da se neki pisac reprezentira kao Pisac.

'Svijet je minsko polje'

Poput prvog, i drugo poglavlje je zapravo preludij za 'pravi' roman, priprema za uzlet u fikciju. U trećem poglavlju se pak odvija slobodan let fikcijskom šumom, tu se razvija 'prava' romaneskna fabula, i u drugoj verziji ono bi i moglo prerasti u cijeli roman.

Ali to više ne bi bio isti roman iste autorice: roman o piscima-lisicama, izdaji i odgovornosti pisanja, o svome mjestu unutar literature i mukama stvaranja priče.

To treće poglavlje – kao treća, bajkovita sreća u pokušaju pričanja priče – govori o ljubavi i domu, povratku i protiskivanju usamljenosti. Ali, iznova je tu ironija i poigravanje s visokim i niskim obrascima (kao u Štefeci Cvek), pa spisateljica/prevarantica/lisičica maskira tragove i piše: 'Sve djevojčice pišu ljubavne romane, svi dječaci zapise iz podzemlja'. Ljubavni susret na kraju završava nesrećom, junak strada, junakinja pali kuću (pali prošlost) i odlazi. Siguran i trajan dom zapravo nigdje ne postoji, na što upućuju i riječi: 'Svijet je minsko polje, i nema drugog doma do tog'.

U iduća dva poglavlja pripovjedačica se iznova okreće referencijama, esejizmu i ruskoj literaturi, ovaj puta Nabokovu i zaboravljenim pripadnicima skupine Oberiu koje je sama Ugrešić davno – u vrijeme dok je pripadala poznatoj rusističkoj školi u Zagrebu – otkrila u svojim znanstvenim radovima. Ti dijelovi romana povremeno izazivaju zamor, a čitatelj koji ne poznaje dovoljno svijet ruskih 'heretika i sanjara', vjerojatno neće uloviti sve signale i aluzije.

'Obudovjela lisica'

Završno poglavlje je naglašeno autobiografsko i počinje sasvim *ugrešićijanski*, u ritmu poskočice, s bugarskom narodnom pjesmom o obudovjeloj lisici. U tom poglavlju stvari sjedaju na svoje mjesto i slično kao što je Calvino majstorski u **Ako jedne zimske noći jedan putnik** ispisao cijeli roman od pokušaja da ispiše roman, tako i Ugrešić uspijeva sklopiti jedinstvenu priču od pabiraka raznih priča. Ona pokazuje da priča može nastati od svakojakog materijala i da roman može biti napisan na temelju svačijeg iskustva. Najvažnije je zapravo 'imati dobar razlog zašto ta, baš ta priča mora biti ispričana'.

Lisica je tako prije svega roman o književnosti, pripovijedanju, pričama i piscu-lisici koji mora biti lukav i dosljedan sebi da se ne bi trajno izgubio u šikarama beskrajnih mogućnosti. Takve teme, kako god bile obrađene, teško da u 'novom dobu' imaju izgleda za masovni književni uspjeh. Ugrešić je toga svjesna, pa spominje vlastito gubitništvo, osjećaj da je tvoje vrijeme na izmaku, o čemu je nadahnuta romanom **Zavist** Jurija Oleše napisala sjajne opservacije u **Europi u sepiji**.

Iako je vidljivo muči pitanje cijene literarnog uspjeha i vlastiti status unutar književne industrije, ona ne može iskočiti iz svoga lisičjeg krzna. Ugrešić ima dobrih razloga zašto godinama ispisuje ove a ne druge priče, na ovakav a ne drukčiji način. Nekim će čitateljima pri tome biti važnije jedne knjige – kao meni Baba Jaga – a nekim druge – kao moguće vama Lisica. Imati razloga za priču je preduvjet dobre književnosti, a Ugrešić je uvijek imala razlog i slijedila trag prave lovine.